

## ՅՈՒԼԻՍԻ 6-ԻՆ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍՈՅ ՄԵՉ ՊԱՏԱՀԱՆԻ ԴԷՊՐԷ

Ամսաթիւերէն ժամուկ զբուած ծամանակն առինք մեր Կոստանդնուպօլսոյ Թղթակիցէն յուլիսի 6-ին հոն պատահած նշանաւոր դէպքին համառօտ պատմութիւնը. զոր եւ աւելի կարեւոր եւ հետաքրքրական ձանձնալով քան զամենայն լուր արտաքին եւ ներքին՝ այս տեղ կդնեմք, բայց եւ պատրաստ եմք յետոյ ուղղագրելու ըստ ստուգադոյն ազգային լրագրաց. եւեւ հարկաւոր պարագայի մը պատմութիւնը պակաս կամ տարբեր կերպով ընդունեք ենք:

Յուլիսի 2-ին ուրբաթ օրը Կոստանդնուպօլսոյ Պաշտոնաւոր քաղին մէջ կվականի Միւլիթեքիմ Կարապետ անունով նայ բողոքական իւր, որ մեռնելու մօտ եղած ատենը ապաքրած է եղեր իրենեւրուն որ իւր նախնեաց գերեզմանատանը մէջ քաղին գինքը, քեպտա եւ մինչեւ վերջը չէ կրցած վերադարձ մը ցուցնել առ իւր նախնեաց՝ այսինքն Հայաստանեայց եկեղեցին: Մեռելին տեղերը երկրորդ օրը կառնուն կտանին գինքն որ քաղին Էսթրէն-գալուի Հայոց գերեզմանատունը: Այս քանս իմանալով այն կողմի Հայերը, երկու հարիւր հոգոյ շափ կվազեն կերբան գերեզմանատունն ու բոլ շնն տար մեռելը քաղելու: Բողոքականները Յամանկան Դրան կողոզքին. Դռնէն Պատրիարքարանին կնարցուի, եւ անկեց պատախան կտրուի քէ, Վախճանեայ կրօնքով նայ չիկնելով՝ չկրնար իրաւունք ունենալ Հայոց գերեզմանատանը մէջ քաղուելու՝ երբոր, ժողովուրդը գինքը իւր քաղելուն մէջ չընդունիր: Եւ այն. վասնզի Պօլիս գերեզմանատուններն ալ քաղ քաղ քառնուած են: Բողոքականները կղիմեն Անգղիոյ եւ Ամերիկայի դեսպանաց՝ իրեն իրենց հաւատակից պաշտպաններուն, եւ նոքա վեզիրին կերբան երրորդ օրը (յուլիսի 3-ին) հրաման ատնելու որ մեռելը Հայոց գերեզմանատանը մէջ քաղուի: Պատասխան կուտայ վեզիրը քէ, Խնդիրը կրօնապետին քննելով, եւ եւ այն կրօններուն հետ յարաբերուի, իսկ մը բռնենալով, չեն կրնար վճարական պատասխան մը տալ:

Յուլիսի 3-ին, երեքշաբթի օրը, երկու դեսպանները կերբան մեր Հայոց Պատրիարքարանը, եւ Սրբազան Պատրիարքին ու քաղաքական ժողովոյն հետ խորհրդակցելով կողոզեն, որ վախճանելոյն մարմինը գերեզմանատունէ կտրուի, բայց անոր կից տեղ մը քաղուի, ու կդառնան իրենց տեղերը: Անգղիոյ դեսպանին դրան սպասաւորը (գալուս օրը) նամակ կտանի դեսպանէն բողոքականներուն որ եղած որոշմանը իմացնեն. Պատրիարքարանէն ալ Երուսաղէմի արեւոյն փոխանորդ Սահակ վարդապետը կերբայ մեր ժողովրդեան նոյն որոշմանը կնակեցընէ, եւ զոն կրնէ գտնուի: Երբոր բողոքականները զարմնալ ազգ կկոխեն որ Հայոց գերեզմանատանը մէջ քաղուի մեռելը, ժողովուրդը (որ հազարաւոր հոգի էին ու զիշեր ցորիկ այն տեղը կրսպաւին) կուտի կկնէ ու փոքր ծնծկուունք մը կրացուի: Վրայ կտանի Բարեկարգութեան ոստիկան Մէհմեմետ փաշան հարիւրաւոր սպասաւորներով որ զօրծը մերջացընէ, բայց տեսնելով որ մինչեւ արեւուն մտնելէ երեք ժամ ետքն ալ ժողովուրդը ոչ կնակդարտի եւ ոչ տուն կրգտնուի, կառաջարկէ Սահակ վարդապետին որ կերպով մը խօսք հասկըցընէ ժողովրդեան որ երբան տեղերին: Վարդապետին յորդորանօք ժողովուրդը կցուի, բայց Մէհմեմետ փաշան իսկոյն կըրամայ որ փորուի գերեզմանը բողոքականներուն ուզած տեղը: Սահակ վարդապետը տագնապած կվազէ ոստիկանին, Ինչ կընես, տէր, կրսէ. առաջ զիս քաղէ հոտ, եւ յետոյ այդ մեռելը. չեն գիտեր որ մեծ բան կրացուի, եւ եւ պատասխանատու կմնան: Երբոր փաշան իւր հրամանը առաջ տանելու կնայէր, վարդապետը կիտարայ ժողովրդեան զաղտ ձայն տալու. ժողովուրդը կհաւարուի, փաշան կկոտանատի դէմ կենալէն, Անա եւ այժմ կերբամ, բայց վաղը ուրիշ կերպով պիտի զամ այն մեռելը քաղելու: Կրսէ ու տեղը կքաղուի: Ժողովուրդը այն գիշերը բոլոր բազմութեամբ լեռը կպառկի, վարդապետն ալ իմիասին:

Երկրորդ առաւօտը, որ էր յուլիսի 6, պատերազմի ոստիկան Ռիզա փաշան, բարեկարգութեան ոստիկան Մէհմեմետ փաշան եւ Պօլսոյ պանտոնորդաց ընդհանուր հրամանատար միւս Մէհմեմետ փաշան արշալուսին ատենը կհասնին գերեզմանատունը երեքհարկաւոր գործով, հազարը կանոնաւոր նետակ, հազարի շափ ձիաւոր եւ նոյնչափ շէշմակէի բաւած հրացանաւոր. անոնցմէ զատ հարիւրաւոր բարեկարգարանի սպասաւորներ. եւ ամենքն ալ պատերազմի կարգով կշարունին: Սրբազան Պատրիարքը այս լուսին պէտքերը վարդապետով ու բազմութեամբ քանանայից կվազէ կուգայ պատերազմին տեղը. նմանապէս Տատան Յովհաննէս Էլչը, եւ Դրան կողմէն յուզարկուած Գրիգոր Էփենտի Օտեան: Ասոնք կուգան տեսնեն որ Ռիզա փաշան զօրացն առջեւը կկազմէ բողոքականներուն ուզած տեղը գերեզմանը փորել կուտայ, եւ Հայերը արգելելու կաշխատին: Իրիս փաշան կտեսնէ որ Պատրիարքն ալ իրեն դէմ կկենայ, որով ժողովրդեան կամքը պիտի կատարուի, հրաման կընէ որ բոլոր փառիկներն ու փողերը պատերազմի եղանակով զարնուին. զօրքն ալ անագին բազմութեամբ առկնենք (սինկնենք) շտակով՝ ժողովրդեան վրայ կքալեն: Այն կարծեցող փառիկտ ու անմիաբան Հայերը այն միջոցին մկնէլ առիւծ դարձած, փոխանակ ձգելու փառիկտ՝ ամենքը մկնէլ քերան, Կեցցեն Հայկազունը՝ աղաղակելով կարծիքին սպառաշէն զօրացը դէմ իրենց բազմիկներէն զատ զենք մը բռնենալով, ու այնպիսի շփոթութիւն եւ սարսափ մը կրծգն զօրքին մէջ որ սուր կրսկին եւ քաղուի ու երես դարձընէ: Այն միջոցին Սրբազան Պատրիարքը տեսնելով որ խռովութիւնը մեծցաւ, իւր կայսերական նշանը Ռիզա փաշային ոտքը կենտ, եւ քանի մը միջաւորեալ Հայոց արկներ ցուցընելով սպառնալիք կընէ անոր: Փաշան կրփոքայ պատերազմը զաղբեցընելու. կառնէ կայսերական նշանը Պատրիարքին կուտայ, եւ իսկոյն հրաման կընէ որ մեռելը գերեզմանատունէ հինգ ձողաւորի հեռու տեղ մը քաղեն: Անգղիոյ դեսպանատան սպասաւորը դէմ կկենայ, բայց Ռիզա փաշան կմեծի անոր խօսքը. Եւ քէ Անգղիոյ, դեսպանը, ալ երէ Անգղիոյ բազմիկն եւս զայ՝ պէտք է, որ այն մեռելը հոս քաղուի. ապա քէ ոչ՝ առ ուր կուգես, գնա: Եւ այնպէս կրաղուի հոն բողոքական նեղեցեալը:

Այս նշանաւոր դէպքին մէջ 30-ի շափ միջաւորեալ կայ մեր ժողովրդէն, եւ մեկը շատ ծանր կերպով. որ երէ մեռնի, ժողովուրդը գատարատ է նորա քնտանեացը տար հազար զանկանի բոշակ մարելու: Կոտուոյն սաստիկ ծամանակին եկեղեցականներն ալ՝ որը շատ որը չիք՝ վնասուել ու միջաւորուել են: — Հայ մը տանիկ գնդապետի մը ձիան առնելի երկու ոտքերէն բռնելով՝ ձին վեր կեցուցեր ու գնդապետը վրայէն վար նետելէ. բայց յինքն ալ այն միջոցին ուրիշ զինուորէ մը միջաւորուել է: — Հազարաւոր մարդիկ կոտուոյն ատենը, Կեցցէ Ռուսաց կայսրը՝ կանցեր են, ու մեկքանի հոգի իրենց օսմանեան նպատակութեան գրեթէ պատուելով՝ փաշային երեսին նետել են: — Սուտ լուսնը մը կերբայ Աղաւթայ քառած քաղին Չուզուր չէ, մէկ լուսնը քէ, Էսթրէն գալուսն Հայերը քարոզուելու վրայ են. հազարի շափ դրսեցի նայ զօրծաւորները, որը ուրազ՝ որը կացին՝ որը բան եւ քիչ կամ ուրիշ զօրծիք առած կվազեն կերբան պատերազմին տեղը, կանսեն որ ամեն բան վերջացեր է:

Մեր բողոքական նամակը յուլիսի 11-ին գրուած է: Մինչեւ այն օրը Հայերն ամեն տեղ խումբ խումբ հաւաքուած՝ Ռիզա փաշային դէմ բողոքներ կպատրաստեն եղեր: — Ռուսաց տէրութեան նպատակ Հայերն ալ՝ նոյն ամսոյն 10-ին աղերսագիր մը տուել են Ռուսաց դեսպանին, պատասխանին կապան են: — Դրան կողմէն հրովարտուի գնացեր է Պատրիարքարան որ ազգը կապանովցընէ քէ այսուհետեւ ամենեւին բողոքական պիտի չբաղուի Հայոց գերեզմանոցը մէջ. եւ Սրբազան Պատրիարքը կըրատարակէ եղեր այն հրովարտելը՝ ամեն եկեղեցիները անձամբ կքաղուի:

Վերջապէս ամեն տեղ եւ ամեն ազգ այս դիպուածին մէջ Հայոց ըսածին իրաւունք կուտան՝ կրսէ մեր բողոքիցը, մինչեւ նոյն իսկ Տանկերն անգամ:

Հրամայեցաք տպագրել. ԻՔնդոսիա, ի18 Յուլիսի 1860. Գարրիէլ Վ. Այնյազեան:

Իտալարանի Խաղիկան Ռատմանարանի Հայոց: